

УДК 81'25=112.2'373 Левицька
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.40>

**АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ М. ЛЕВИЦЬКОЇ: ОРИГІНАЛ VS ПЕРЕКЛАД
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «КОРОТКА ІСТОРІЯ ТРАКТОРІВ ПО-УКРАЇНСЬКИ»)**

**INDIVIDUAL STYLE OF M. LEVYTSKA: ORIGINAL TEXT VS TRANSLATION
(BASED ON THE NOVEL “A SHORT HISTORY OF TRACTORS IN UKRAINIAN”)**

Шум О.В.,

orcid.org/0000-0002-4638-843X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У зазначеній розвідці розглянуто лексико-стилістичні домінанти мови роману “A Short History of Tractors in Ukrainian” М. Левицької та особливості їх відтворення у перекладах німецькою, російською та українською мовами. У дослідженні здійснено огляд останніх поглядів науковців на постаті автора та перекладача художнього тексту, а також на фактори (зовнішні та внутрішні чинники), які впливають на перекладацьке рішення. З огляду на це робимо висновок, що оціночна характеристика твору та його автора формується читачем крізь призму бачення змісту перекладачем як співавтором цільового тексту. Предметом дослідження у нашій науковій розвідці виступили власні назви (заголовки розділів та антропоніми), авторські неологізми та прості короткі речення, часто субстантивні. Об'єктом дослідження став вищезазначений роман британської письменниці українського походження М. Левицької, а також його німецькомовний переклад „Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch“, здійснений Е. Гартенштайн, російськомовний варіант «Краткая история тракторов по-украински» В. Нур'атова та переклад українською мовою «Коротка історія тракторів по-українськи», здійснений О. Негребецьким. У статті розглядаються поняття індивідуальної творчої особистості автора, а також творчої особистості перекладача як співавторів іншомовного варіанту художнього тексту, який завдяки перекладацьким трансформаціям максимально занурює читача у світ автора крізь призму власного бачення. Саме тому важливу роль відіграють чинники, які впливають на формування рівня професійності перекладача. Із проаналізованих під час нашого дослідження прикладів підсумовуємо, що узагальнено до домінантних рис перекладачів можна віднести пошук відповідників (для власних назв); калькування з метою передачі авторських неологізмів або упущення (з метою уникнення нагромаджень у цільовому тексті, де це не впливає на зміст). У подальшому ми вбачаємо доцільність розглянути засоби відтворення та збереження комічного ефекту цільовими мовами.

Ключові слова: переклад, художній переклад, проза, роман, стиль автора, перекладацькі трансформації, стиль перекладача.

This article considers the lexical and stylistic dominants of the language of novel “A Short History of Tractors in Ukrainian” by M. Lewycka and the peculiarities of their reproduction in translations into German, Russian and Ukrainian. The scientific research reviews the latest views of scholars on the figure of the author and translator of the literary text, as well as the factors

(external and internal) that influence the translation decision. In view of this, we conclude that the evaluative characteristics of the literary text and its author are formed by the reader through the prism of the translator's vision of the content as a co-author of the target text. The subject of the research in our scientific research are proper names, author's neologisms and simple short sentences, usually substantive. The object of the research is the above-mentioned novel by the British writer of Ukrainian origin M. Lewycka, as well as its German translation of „Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch“ by E. Hartenstein, the Russian version «Краткая история тракторов по-украински» by V. Nugatov and the Ukrainian translation «Коротка історія тракторів по-українськи» by O. Nehrebetskyi. The article considers the concept of individual creative personality of the author, as well as the creative personality of the translator as a co-author of a foreign language version of the literary text, which due to translation transformations immerses the reader in the author's world through the prism of his or her own vision. From the examples analyzed in our research, we conclude that the dominant features of translators include the search for matches (for proper names); tracing in order to convey the author's neologisms or omissions. In the future researches we see the feasibility of considering the means of reproduction and preservation of the comic effect in the target languages.

Key words: translation, literary translation, prose, novel, style of the author, style of the translator, translation transformations.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей індивідуального стилю автора давно досліджуються вченими-мовознавцями. З початку 80-х років минулого століття беруть відлік вагомі розвідки з питань вивчення постаті перекладача як повноправного учасника перекладацького процесу та співавтору тексту перекладу. Останніми роками науковці почали детальніше досліджувати особистість перекладача та говорити про існування його індивідуального стилю як творчої особистості. На ґрунті таких розвідок постала необхідність ширшого дослідження різноманітних факторів (зовнішніх та внутрішніх), які впливають на формування особистості перекладача, а відтак і на результат процесу перекладу, що невід'ємно пов'язаний з умінням виокремлювати та адекватно відтворювати у перекладі домінантні риси стилю кожного окремого письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню перекладу як творчому процесу від початку XXI століття присвячували свої дослідження такі перекладознавці, як О. Чередниченко, Л. Коломієць, Т. Некряч, А. Пермінова, М. Гарбовський, Р. Довганчина, Г. Косів та ін. Проблеми творчої особистості автора вивчали Н. Адах, Є. Ангерчік, В. Пушко та ін. Індивідуальну особистість перекладача досліджували А. Дворніков, М. Іваницька [4; 5], О. Мазур [8], О. Матвійшин, А. Науменко [9], Л. Коломієць, О. Ребрій [10], О. Шум [12] та ін.

Постановка завдання. Предметом нашого дослідження обрано перекладацькі стратегії (трансформації), які допомагають перекладачу адекватно передавати домінантні риси індивідуального стилю автора у мові перекладу, а також визначають його власний стиль як співавтору цільового тексту. Об'єктом дослідження нашої наукової розвідки виступає англomовний роман “A Short History of Tractors in Ukrainian” (2005) М. Левицької та його переклади українською (укр. «Коротка історія тракторів по-українськи» у перекладі О. Негребецького, 2013), російською

(рос. «Краткая история тракторов по-украински» у перекладі В. Нугатова, 2006) та німецькою мовами (нім. „Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch“ у перекладі Е. Гартенштайн, 2006). У науковому дослідженні ставимо собі за мету визначити домінантні риси творчої (мовної) особистості М. Левицької, а також особливості їх передачі українською, російською та німецькою мовами, а відтак – дослідити перекладацькі стратегії крізь призму мети перекладу кожною із цільових мов.

Виклад основного матеріалу. Російський мовознавець і дослідник перекладу А. Швейцер зауважував, що комунікативні настанови перекладача впливають на те, що і скільки він вносить до тексту художнього твору як на етапі прочитання та інтерпретації оригіналу, так і на етапі створення нового тексту мовою перекладу, і пов'язував це із відданістю перекладача певній культурній традиції, у тому числі – літературній та перекладацькій традиції, з його власним творчим та естетичним кредо, його зв'язком зі своєю епохою і, зрештою, тим конкретним завданням, яке він свідомо чи несвідомо ставить перед собою [11, с. 172].

Розглядаючи проблему доцільності перекладознавчих студій В. Вільсс зазначає, що для дослідження можливостей та меж перекладу, а також критеріїв об'єктивної оцінки результатів перекладу важливу роль відіграє особа перекладача, його культурне оточення та його знання щодо того, для кого, що і як він перекладає [15, с. 154-155]. Дослідниця у галузі перекладознавства, зокрема індивідуальних особливостей автора та перекладача, М. Іваницька у своїх дослідженнях зазначає, що перекладач як суб'єкт мисленнєво-мовленнєвої, соціально-комунікативної та міжкультурної діяльності має цілу низку характеристик, зокрема, мовних, когнітивних, соціальних, світоглядних, психологічних тощо, які взаємодіють між собою та впливають одна на одну. Значна частина науковців, які працюють на ниві перекладу, частіше обирають об'єктом та предметом своїх

досліджень текст перекладу і, рідше, – процес перекладу, не враховуючи той факт, що на обидва ці феномени безпосередній вплив має особистість перекладача, а саме його психолінгвістичні та соціокультурні риси. [4, с. 136].

Лінгвіст-перекладознавець О. Ребрій вважає, що переклад – важливий спосіб пізнавальної діяльності, за посередництва якого відбувається перенос текстів, смислів, концепцій з одного культуромовного контексту до іншого. Рефлексія над перекладом має емпірико-трансцендентний характер, адже дає можливість не тільки унаочнити філософську сутність цього феномену, а й побачити місце кожної окремої особистості у глобальних перекладацьких процесах. Переклад виконує функцію інтелектуального стимулу, оскільки, засвоюючи нову мову, перекладач водночас засвоює її культуру, отже цей двобічний процес призводить, до якісних індивідуальних змін, які, у свою чергу, забезпечують кількісні суспільні зміни. Переклад є засобом становлення та розвитку культури у світових масштабах, адже більшість національних культур сформувалося за безпосередньої участі й під впливом перекладу. В контексті українських історичних і сучасних реалій саме перекладна література відіграє роль культурного каталізатора, передаючи та зберігаючи духовні цінності, виступаючи виховним засобом і потужним джерелом збагачення рідної мови [10, с. 103].

У рамках свого дослідження нас зацікавила творча особистість письменниці М. Левицької, яка вважається британською письменницею українського походження. Біографічні розвідки свідчать, що авторка народилась у таборі для біженців у Німеччині після завершення Другої світової війни. Згодом родина переїхала до Англії, де М. Левицька проживає досі. Там же вона здобула й вищу освіту в Кільському університеті, а згодом працювала доценткою в Університеті Шеффілд Галам у галузі наукових досліджень засобів масової інформації та комунікацій. На теренах України найвідомішим твором письменниці вважається роман «Коротка історія тракторів по-українськи» (*англ.* “A Short History of Tractors in Ukrainian”), англomовний оригінал якого побачив світ 2005 року та став бестселером і здобув низку літературних нагород, серед яких найвагомішими можна вважати: премія Вудгауза (*англ.* Bollinger Everyman Wodehouse Prize) на Хейському фестивалі, нагорода Вейвертон-Гуд-Рід (*англ.* Waverton Good Read Award) та номінація на премію Оранж (*англ.* Orange Broadband Prize for Fiction). Окрім худож-

ньої літератури, М. Левицька видала 10 книжок-порадників із питань догляду за хворими й літніми людьми. У своїх інтерв'ю письменниця зазначала, що писати почала змалку, років з чотирьох. Спочатку ці проби пера були україномовними, адже у родині розмовляли саме українською мовою. Своїм першим літературним учителем авторка вважає В. Шекспіра. Згадуючи непросте дитинство М. Левицька зазначає, що сім'я була дуже бідною, вони змушені були жити у різних місцях, де батько міг знайти роботу інженера. Родина мешкала у місті Гейнсборо, де виробляли трактори й літаки, потім переїхали до Ланкастера, де була велика тракторна фабрика. М. Левицька наголошує, що до її першого приїзду в Україну приблизно 2005 року для неї образ країни здебільшого базувався на історіях батьків, особливо маминих. Роман «Коротка історія тракторів по-українськи» написаний на біографічному матеріалі. Сама письменниця вбачає успіх роману в тому, що він не схожий на її попередні твори, він є серйозним, але й кумедним водночас. Книжка заснована на автобіографічних подіях, але містить чимало вигаданого [1; 3].

На думку літературознавців та літературних критиків, зазначений твір належить до жанру сатиричних романів, якому притаманні риси чорного гумору. У сюжеті йдеться про історію та побут українських емігрантів у Англії. Цей роман перекладено щонайменше тридцятьма сімома мовами, включаючи голландську, італійську, німецьку, норвезьку, російську, шведську, португальську, каталонську, українську та ін. У досліджуваному нами романі в комічній формі зображено різну реакцію двох доньок, коли їхній батько-вдівець одружується з набагато молодшою за нього іммігранткою з України. Батько, колишній інженер, пише українською мовою книжку, присвячену історії тракторів. В Україні переклад роману побачив світ лише через 8 років після оприлюднення оригіналу не в останню чергу через нищівну критику російськомовного перекладу В. Нугатова, який не зовсім виявився еквівалентним [3].

Нашу розвідку ми хочемо присвятити аналізу особливостей відтворення англійською, російською та українською мовами частині рис авторського стилю М. Левицької, а саме перекладу власних назв, авторських неологізмів та простих речень, зокрема субстантивних.

У досліджуваних нами перекладах зберігається структура роману ідентична англomовному оригіналу – 31 розділ. Однак помічаємо, що самі назви іноді зазнають змін, наприклад:

(1) Two. Mother's <i>little</i> legacy [14, с. 25] 2. Mutters <i>kleines</i> Vermächtnis [13, с. 25] 2. Маленькое мамино наследство [7, с. 17] 2. Материна спадщина [6, с. 16]	(2) Three. A fat <i>brown</i> , envelope [14, с. 32] 3. Ein dickes <i>braunes</i> Kuvert [13, с. 33] 3. Толстый <i>коричневый</i> конверт [7, с. 23] 3. Товстий <i>бурий</i> конверт [6, с. 22]
(3) Seven. <i>Crap</i> car [14, с. 85] 7. <i>Schrotauto</i> [13, с. 87] 7. Дерьмовая машина [7, с. 69] 7. Гіньяна машина [6, с. 67]	(4) Ten. Squishy squashy [14, с. 131] 10. Pitschi-patschi [13, с. 132] 10. <i>Biscuit</i> , как <i>тряпка</i> [7, с. 109] 10. М'якотілий [6, с. 108]
(5) Eleven. Under duress [14, с. 139] II. <i>Nötigung</i> [13, с. 141] 11. «Андедурес» [7, с. 118] 11. Under duress [6, с. 116]	(6) Fifteen. In the psychiatrist's chair [14, с. 175] 15. Auf der Behandlungscouch [13, с. 176] 15. На <i>приеме</i> у психиатра [7, с. 146] 15. У кріслі психіатра [6, с. 145]
(7) Eighteen. The baby alarm [14, с. 207] 18. Das Babyfon [13, с. 208] 18. «Детский <i>сторож</i> » [7, с. 174] 18. Дитяча сигналізація [6, с. 173]	

Зміст – це перше, окрім, мабуть, назви твору, на що читач звертає увагу в першу чергу. Загалом із вищенаведених прикладів бачимо, що перекладачі різних мов намагалися відтворити назви розділів максимально близько до тексту оригіналу. Однак у деяких назвах помічаємо незначні зміни: опущення прикметника *little* в україномовному перекладі; відтворення кольорового прикметника *brown* як *бурий* українською мовою; *crap* car у німецькому варіанті роману відтворено відповідником, а в російськомовному та україномовному використано прийом емоційного підси-

лення. У цьому випадку, на нашу думку, також можна було перекласти, наприклад, російською мовою як *металлолом* чи *тарантас* українською – *металобрухт*, *тарантайка* тощо. В останньому прикладі з *baby alarm* бачимо неточність з перекладами російською та українською мовами. Вважаємо, що можна було замінити на *радионяня* та *радіоняня* відповідно. Хоча змісту розділів жоден із перекладів не суперечить.

Характерною рисою авторського стилю М. Левицької є вживання коротких, часто одно- чи двослівних простих речень, наприклад:

- (8) It's true. He has tried. He has done his best [14, с. 11].
Wirklich – er hat ja alles versucht. Er hat sein Bestes getan [13, с. 10].
Это правда. Он пытался. Он приложил все усилия [7, с. 5].
Це правда. Він утомився. Він зробив усе, що міг [6, с. 4].

- (9) Peace. Love. Workers' Control. It's all idealistic nonsense [14, с. 17].
Frieden! Liebe! Herrschaft der Arbeiterklasse!
Dieser ganze idealistische Unsinn [13, с. 17].
Мир. Любовь. Рабочее самоуправление.
Вся эта идеалистическая чушь [7, с. 9]
Мир. Любовь. Робітничий контроль.
Усе це ідеологічне безглуздя [6, с. 9].

Із вищенаведених прикладів бачимо, що всі перекладачі максимально намагались зберегти цю авторську домінанту у всіх іншомовних варіантах роману.

Інколи у романі зустрічаються авторські новотвори – кілька слів, об'єднані в одне, наприклад:

- (10) I suggest slyly in my best professional *let's-be-sensible* voice, my *look-how-grown-up-I-am* voice [14, с. 18].

Ich sage das in meiner professionellsten *Seien-wir-doch-vernünftig-Stimme* [13, с. 17].

Лукаво посовітовала я своїм професійним голосом «будем *благоразумными*» – тем голосом «взгляни, как я повзрослела» [7, с. 11].

Хитро підказала я своїм професійним «будьмо-розсудливі» голосом, голосом «дивіться-яка-я-доросла» [6, с. 10].

Бачимо, що практично в усіх випадках перекладачі намагались зберегти авторські неологізми у цільовому тексті та виділити їх. Такі новотвори завжди несуть своє забарвлення та надають тексту емоційності. Однак зазначимо, що у німецькомовному варіанті перекладачка Е. Гартенштайн зберегла перший новотвір, а другий опустила, хоча, на нашу думку, він має контекстуальне значення і міг би бути перекладений як *schauen-sie-wie-erwachsen/groß-ich-bin*.

Цікавим є факт, що попри те, що у численних інтерв'ю сама письменниця стверджувала, що починала писати в дитинстві саме українською мовою та вдома повсякчас лунала рідна мова батьків, а також не зважаючи на те, що у романі використано багато історичних та побутових реалій, проте здавалося б за логікою українські

антропоніми подано їхніми російськомовними відповідниками:

Nadezhda – Nadeshda – Надежда – Надія,
 Vera – Vera – Вера – Біра,
 Valentina – Valentina – Валентина – Валентина,
 Nikolai – Nikolai – Николай – Микола,
 Ludmilla Mayevska – Ludmilla Majevska –
 Людмила Маевская – Людмила Маєвська,
 Alice – Alice – Алиса – Аліса,
 Alexandra – Alexandra –
 Александра – Александра,
 Anna – Anna – Анна – Анна,
 Mikhail – Michael – Майкл – Михайло,
 Stanislav – Stanislav – Станислава – Станіслав.

Так у німецькомовному варіанті роману простежуємо калькування антропонімів інколи без використання правил транслітерації цільовою мовою. Україномовний варіант імені (*прим.* в оригіналі зустрічаємо *Michael* та *Mikhail*) німецькою та російською мовами перекладачі не відтворюють: *Michael* – *Майкл* відповідно. Стосовно імен онучок *Alice* – *Alice* – *Алиса* – *Аліса*, *Alexandra* – *Alexandra* – *Александра* – *Александра*, *Anna* – *Anna* – *Анна* – *Анна* майже не зазнають трансформацій, на нашу думку, тому, що імена всіх онучок, по-перше, починаються на одну літеру, по-друге, це імена які існують як у слов'янському, так і в романо-германському мовному середовищі. Підсумовуємо, що україномовні форми антропонімів роману з'являються лише

в перекладі О. Негребецького, що максимально наближує героїв до читача.

Висновки. Підсумовуючи результати здійсненого дослідження, вважаємо, що дослідження особистості перекладача як співавтора цільового тексту сьогодні є невід'ємною складовою комплексного аналізу тексту перекладу. На результати процесу перекладу та його якості впливає не лише мета, яка стоїть перед перекладачем, але й ряд внутрішніх та зовнішніх факторів, які формують мовну та культурно особистість творця іншомовного варіанту художнього тексту, тобто зумовлюють перекладацьке рішення (вибір того чи іншого способу перекладу). У своїй розвідці ми розглянули особливості відтворення німецькою, російською та українською мовами деяких рис індивідуального авторського стилю британської письменниці українського походження М. Левицької, а саме – власних назв (заголовків та антропонімів), авторських неологізмів та простих речень, зокрема субстантивних. Усі перекладачі рівною мірою схильні до відтворення рис авторського стилю у перекладі шляхом пошуку відповідника чи калькуванню. Лише у поодиноких випадках спостерігаємо випущення окремих лексем, що загалом не впливає на зміст на емоційно-стилістичне забарвлення тексту. У подальшому ми плануємо розглянути засоби відтворення комічного цільовими мовами та зміни, здійснені у російськомовному перекладі В. Нугатова, які призвели до змістових зсувів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Україні нарешті видали світовий бестселлер «Коротка історія тракторів по-українськи». URL: https://texty.org.ua/fragments/47060/V_Ukraini_nareshti_vydaly_svitovij_bestseller_Korotka-47060/
2. Гаврилів Т. Роздуми про переклад. Ч. 2. URL: <http://www.kritiki.net/2003/09/15/rozdumi-pro-pereklad-chastina-2>
3. Десятирик Д. Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж українців. *День*. № 190, (2011). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuyut-z-britanciv-anizh-z>
4. Іваницька М. Формування особистості перекладача: компетентнісний підхід. *Psycholinguistics* (2019), Вип. 26 (2), С. 135–156. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3486/ea062a402f4a501a4e98b61fdd757f29af26.pdf>
5. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах. Чернівці: Книги – XXI, 2015. 604 с.
6. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи. К.: Темпора, 2013. 301 с.
7. Левицкая М. Краткая история тракторов по-украински. М.: Эксмо, 2006. 352 с.
8. Мазур О. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки». 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 65–71.
9. Науменко А. Складові індивідуального стилю перекладача як чинник, руйнуючий оригінал. *Наукові записки*. Серія «Філологічні науки» (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 25–31.
10. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
11. Швейцер А. Теория перевода. М.: Наука, 1988. 216 с.
12. Шум О. Відтворення лексико-стилістичних домінант української художньої прози другої половини XX століття перекладачами-емігрантами: дис. к. філол. н.: 10.02.16. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 268 с.
13. Lewycka M. Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch. Roman. Premium, München 2006. 366 S.
14. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian. Viking Press, 2005. 336 p.
15. Wilss W. Übersetzen und Dolmetschen im 20. Jahrhundert. Schwerpunkt Deutscher Sprachraum. Saarbrücken: ASKO Europa-Stiftung, 1999. 284 S.